

ΚΑΝΤ ΚΑΙ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ

● **Του Πέτρου Παπαποστόλου**
Δρος Φιλοσοφίας - Θεολόγου

Ο Καντ (I. Kant, 1724- 1804) υπήρξε αναμφισβήτητα ο σπουδαιότερος φιλόσοφος της σύγχρονης σκέψης. Η υπερβατολογική του φιλοσοφία προσανατολίστηκε στον άνθρωπο και αναζήτησε τα όρια του ανθρώπινου Λόγου, προσγειώνοντας τη σκέψη στις εμπειρικές γνώσεις της χωροχρονικής Εποπτείας. Στην παρούσα έρευνα επιχειρείται να ψηλαφηθεί ο καντιανός στοχασμός υπό το πρίσμα της ψυχανάλυσης: Ο φιλόσοφος θα προσεγγιστεί με ψυχαναλυτικούς όρους στην προσπάθεια να υπογραμμιστεί όχι η ταύτιση των εννοιών αλλά ο συσχετισμός και η νοηματική συνάφειά τους.

Από την αρχή ξεκαθαρίζεται ότι δεν επιχειρείται η εξίσωση της καντιανής σκέψης με την ψυχαναλυτική αντίστοιχη στα σημεία που ενδεχομένως υπάρχει πιθανός συσχετισμός. Απλώς θα τονιστεί η ψυχο-λογική διάσταση της καντιανής φιλοσοφίας με σκοπό να τονωθεί υπό μία νέα οπτική το περιεχόμενό της.

Η γνωσιολογία του Καντ αναφέρεται στο Λόγο

(Vernunft) και στη *Νόηση* (Verstand). Το σκεπτόμενο *Εγώ* (το *Υποκείμενο* της ψυχαναλυτικής θεώρησης) διακρίνεται στις δύο παραπάνω δυνάμεις, με το Λόγο να αποτελεί τη ολοποιητική ρυθμιστική αρχή της *Νόησης* (Prinzip) [1]. Δε θα επεκταθούμε στις λεπτομέρειες σχετικά με τον τρόπο της γνώσης και τη μέθοδο της καντιανής Εποπτικής εμπειρίας. Αντιθέτως θα σταθούμε στους όρους εκείνους που επιδέχονται συσχετισμούς με τους ψυχαναλυτικούς αντίστοιχους.

Μια πρώτη αντιστοιχία δύναται να είναι εκείνη μεταξύ της καντιανής *Νόησης* (Verstand) και του *φροϋδικού* *Εγώ* (Ich). Και τα δύο μεγέθη παρουσιάζονται ως συνείδηση, συλλογιστικός “χώρος” και “τόπος” αυτοσυνειδησίας. Η *Νόηση* στον Καντ είναι η δύναμη που με τις Κατηγορίες της μπορεί να επεξεργάζεται τα εμπειρικά δεδομένα, να τα ενοποιεί και να τα γνωρίζει ως φαινόμενα [2]. Το *Εγώ*, από την άλλη, είναι κι εκείνο ο βασικός πόλος του ανθρώπινου ψυχιισμού, το μέρος του Συνειδητού, όπου καλλιεργείται η έκδηλη πραγματικότητά μας, εκείνο που δέχεται και φιλτράρει κάθε πλη-

ροφορία και που παρουσιάζεται στους άλλους ως ο χαρακτήρας μας [3]. Καντ και Ψυχανάλυση δέχονται σε γενικές γραμμές ένα παρόμοιο τύπου *Εγώ*, δίχως αυτό να επιφέρει οποιαδήποτε περαιτέρω ταύτιση σε ειδικότερες σχετικές έννοιες.

Στη συνέχεια ο καντιανός *Λόγος* (Vernunft) θα μπορούσε με μία πρώτη ανάγνωση να παραλληλιστεί με το φροϋδικό *Υπερεγώ* (Uberich). Το *Υπερεγώ* αποτελεί τον “τόπο”, όπου εδρεύουν οι παραδεδομένες ηθικές αρχές του *Υποκειμένου*, οι παιδικής προέλευσης προτροπές κι απαγορεύσεις, οι θρησκευτικές εντολές κτλ. Είναι η εδρα της ηθικής και της ενοχής, το αίτιο που δεσμεύει το *Εγώ* σε άκριτες, παραδεδομένες εξαναγκαστικές συμπεριφορές, όντας μία καταπιεστική ρυθμιστική αρχή στο *Εγώ* [4]. Όπως ειπώθηκε παραπάνω, ο *Λόγος* του Καντ είναι η ρυθμιστική αρχή της *Νόησης* και αποτελεί την *a priori* αρχή του *Ηθικού Νόμου*. Η διαφορά όμως έγκειται στο εξής: Ο *Ηθικός Νόμος* (moralische Gesetz) του Καντ δεν έρχεται εξαναγκαστικά και ως προϊόν καταπιεσμένων και καταπιεστικών παιδικών καταλοίπων. Αντιθέτως το *Υποκείμενο* (*Εγώ*) “καθαρίζεται” μέσα του από ετούτες τις αρχές, τις αξιολογεί και, αν χρειαστεί, τις αποδιώχνει [5]. Όταν επέλθει αυτή η κάθαρση και αποδεσμευτεί η λογική μας πραγματικότητα από εμμονές και παραδεδομένες ηθικές δράσεις, τότε και μόνο τότε δύναται να προβληθεί ο *Καθαρός Λόγος* και να δώσει στο *Εγώ* το λογικό *Ηθικό Νόμο*, ο οποίος θα εκφραστεί στον κόσμο των φαινομένων ως ελεύθερος *Πρακτικός Λόγος* [6]. Άρα ο καντιανός *Λόγος* που νομοθετεί δεν ομοιάζει με το προκαθορισμένο στον άνθρωπο *Υπερεγώ* (στο οποίο το *Εγώ* στην πραγματικότητα υποτάσσεται κάτω από δεσμούς ηθικά αναγκαίους), αλλά μάλλον στο *Εγώ* *Ιδεώδες* (Idealich), το οποίο (παρόλο που προσιδιάζει αρκετά στο *Υπερεγώ*) αποτελεί την ιδανική πραγματικότητα του εαυτού, την εσωτερική εικόνα του *Εγώ* για τον εαυτό του, όπως εκείνο μετά την αποδέσμευσή του από το *Υπερεγώ* θα ήθελε να είναι [7]. Το *Εγώ* *Ιδεώδες* είναι ένα *Υπερεγώ* στη θέση του *Υπερεγώ*, ένας “ηθικός νόμος” που το ίδιο το *Εγώ* έκρινε ότι επιθυμεί από τον εαυτό του, μία ηθική πραγματικότητα με γνώμονα το ανεξαρτημένο *Εγώ* από το *a priori* *Υπερεγώ* του, το οποίο νιώθει πλέον ελεύθερα “υποταγμένο” στο δικό του πρότυπο *Ηθικής* [8]. Η συνάφεια, λοιπόν, έγκειται στην ίδια την ελεύθερη (αυτόνομη) *Ηθική*, η οποία τόσο στο καντιανό *Λόγο*, όσο στο ψυχαναλυτικό *Εγώ* *Ιδεώδες* έρχεται κατόπιν ελεύθερης λογικής δραστηριότητας του *Εγώ*.

Να σημειωθεί ότι ο *Φρόιντ* (S. Freud, 1856-

1939) διέκρινε κι ένα τρίτο παρεμφερές μέγεθος, το *Ιδεώδες του Εγώ* (Ichideal), το οποίο είναι τμήμα του *Υπερεγώ*, στο οποίο υποτάσσεται το *Εγώ* περισσότερο λόγω αγάπης παρά λόγω ηθικού εξαναγκασμού [9]. Αν και ο καντιανός *Ηθικός Νόμος* είναι ελεύθερη κι αυτόνομη υποταγή στο *Λόγο* [10], η ταυτότητά του έγκειται καθαρά στη δική μας λογική ικανότητα να αυτονομεύεται, παρά σε ένα “προτυπικό” εξωτερικό πρόσωπο αγάπης. Η ελεύθερη υπακοή στην *Κατηγορική Προστακτική* (kategorische Imperativ) του *Λόγου* είναι προϊόν αλλά και αποτέλεσμα της νοητικής μας αυτονομίας, άρα προσιδιάζει περισσότερο στο ξεχωριστό *Εγώ* *Ιδεώδες* παρά στο εξωθεν υπαρκτό *Ιδεώδες* του *Εγώ*.

Ένας τελευταίος παραλληλισμός επιχειρείται στη σχέση *Ηθικού Νόμου* και *Θεού*, όπως εκείνη παρουσιάζεται στη σκέψη του φροϋδικού *Λακάν* (J. Lacan, 1901- 1981). Ο *Λακάν* διατείνεται ότι: «αν ο *Θεός* δεν υπάρχει, τότε απολύτως τίποτε δεν επιτρέπεται πλέον» [11].

Η θέση αυτή εξάγεται κατόπιν μίας μεγάλης προβληματικής που “αποδεικνύει” ότι ο ασυνείδητος *Θεός* (το *Υπερεγώ* ως «*Μεγάλος Άλλος*» στη λακανική ορολογία), και αναλόγως των θρησκευτικών καταβολών του *Υποκειμένου*, δύναται να του επιτρέψει κάθε είδους δραστηριότητα (ακόμα και ακραία ή και εγκληματική, βλ. λ.χ. τους ταλιμπάν και όποιους φανατικούς φονταμενταλιστές), με την εσωτερική δικαιολογία ότι εξυπηρετούν το θείο θέλημα. Υπό αυτό το πρίσμα «αν υπάρχει *Θεός*, τότε όλα επιτρέπονται». Με άλλα λόγια, όταν δεν υπάρχει *Θεός* (ως *Υπερεγώ*, διαστροφικός «*Μεγάλος Άλλος*»), το *Εγώ* το ίδιο δε θα προωθήσει ακραίες συμπεριφορές. Αντιθέτως θα θεοπίσει μόνο του έναν “ηθικό νόμο” (*Εγώ* *Ιδεώδες*) και η συμπεριφορά του, η οποία θα αντιμετώπιζε ως μο-

ναδικό αίτιο το Εγώ κι όχι το Θεό, θα προσαρμοστεί σε αυστηρές απαγορεύσεις. Η καντιανή αντιστοιχία έγκειται στο ότι ο Ηθικός Νόμος δε χρειάζεται ούτε προαπαιτεί ένα Θεό, ώστε να υφίσταται και να δρα. Κι αυτό διότι ο καντιανός Θεός δεν είναι γνωστικά προσεγγίσιμος και δε δίδει καμμία οντική βεβαιότητα για την ύπαρξή του από τη στιγμή που δεν προσλαμβάνεται εποπτικά από τις Νοητικές Κατηγορίες. Αντιθέτως, λογίζεται ως αίτημα του Πρακτικού Λόγου [12] και προβάλλει ως μία *Ιδέα του Λόγου* (*Vernunft begriffe*) [13] στην ανάγκη του τελευταίου να ολοποιήσει και να κατανοήσει με τρόπο υπερβατολογικό (*tracendental*) -και

όχι υπερβατικό (*tracendent*)- τον ενιαίο κόσμο των φαινομένων [14].

Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνεται καταληκτικά ότι Καντ και ψυχανάλυση έχουν κάποιες κοινές προσεγγίσεις πάνω στον ανθρώπινο ψυχισμό. Πάραυτα οι ομοιότητες είναι μόνο επιδερμικές και σε καμμία περίπτωση δε δύναται να ταυτιστούν. Η προσπάθειά μας εξαντλείται στα όρια του συγκρητισμού και ο σκοπός της είναι να δώσει μία νέα ερμηνευτική προέκταση στην καντιανή σκέψη, ώστε να αποδεικτεί κάτω από μία νέα οπτική η επικαιρότητα, η ζωντάνια και η αναγκαιότητα της καντιανής φιλοσοφίας. ■

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- [1]. I. Kant, *Προλεγόμενα σεκάθεμελλοντικήΜεταφυσική, που θα μπορεί να εμφανίζεται ως επιστήμη* (*Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können*), μτφρ. Γ. Τζαβάρια, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1983, σελ. 160, 179- 180 (στο εξής ΠΚΜΜ).
- [2]. I. Kant, *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (*Kritik der reinen Vernunft*), μτφρ. Α. Γιανναρά, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1979, τόμος Β', σελ. 45- 60. Τα Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών (*Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*), μτφρ. Γ. Τζαβάρια, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα- Γιάννινα 1984, σελ. 115 σημείωση 146 (στο εξής ΘΜΗ). ΠΚΜΜ, σελ. 84, 92- 119.
- [3]. Βλ. ενδεικτικά S. Freud, *Το Εγώ και το Αυτό* (*Das Ich und das Es*), μτφρ. Δ. Παναγιωτοπούλου, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2008, σελ. 45- 48, 65, 77- 93.
- [4]. Βλ. ενδεικτικά S. Freud, *ό.π. παρ.*, σελ. 18, 20- 24, 78- 87.
- [5]. I. Kant, *Η θρησκεία εντός των ορίων του Λόγου και μόνο* (*Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*), μτφρ. Κ. Ανδρουλιδάκη, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2007, σελ. 17, 23, 34- 36, 50- 51, 70, 89, 102- 106, 142- 147, 156- 158, 160- 161, 178, 190- 273, 298- 306, 308- 371. Η διένεξη των Σχολών (*Der Streit der Facultäten*), μτφρ. Θ. Γκιούρα, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 163- 231.
- [6]. I. Kant, *ΘΜΗ*, σελ. 26- 28, 44, 54, 57, 79, 103.
- [7]. H. Numberg, *Principes de psychanalyse*, P.U.F., Paris 1957, σελ. 135.
- [8]. D. Lagache, *La psychanalyse et la structure de la personnalité*, in *La Psychanalyse*, P.U.F., Paris 1958, σελ. 41- 43.
- [9]. S. Freud, *οπ. παρ.*, σελ. 49- 64. Πρβλ. H. Numberg, *ό.π. παρ.*, σελ. 155.
- [10]. I. Kant, *ΘΜΗ*, σελ. 59 σημείωση 72, 96- 97. Πρβλ. *Κριτική του Πρακτικού Λόγου* (*Kritik der praktischen Vernunft*), μτφρ. Κ. Ανδρουλιδάκη, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 20062, σελ. 129 κ. εξ. (στο εξής ΚΠΛ).
- [11]. J. Lacan, *Le Séminaire, Livre II. Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*, Seuil 1978, σελ. 156.
- [12]. I. Kant, *ΚΠΛ*, σελ. 182- 192. Η θρησκεία εντός των ορίων του Λόγου και μόνο..., σελ. 333- 334. η διένεξη των Σχολών, ..., σελ. 211.
- [13]. I. Kant, *ΠΚΜΜ*, σελ. 176- 180. *ΚΠΛ*, σελ. 192 κ. εξ.
- [14]. I. Kant, *ΠΚΜΜ*, σελ. 71 σημείωση 67, 75 σημείωση 73, 54 σημείωση 52.

73, 54 σημείωση 52. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- [1]. I. Kant, *Προλεγόμενα σεκάθεμελλοντικήΜεταφυσική, που θα μπορεί να εμφανίζεται ως επιστήμη* (*Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können*), μτφρ. Γ. Τζαβάρια, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1983, σελ. 160, 179- 180 (στο εξής ΠΚΜΜ).
- [2]. I. Kant, *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (*Kritik der reinen Vernunft*), μτφρ. Α. Γιανναρά, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1979, τόμος Β', σελ. 45- 60. Τα Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών (*Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*), μτφρ. Γ. Τζαβάρια, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα- Γιάννινα 1984, σελ. 115 σημείωση 146 (στο εξής ΘΜΗ). ΠΚΜΜ, σελ. 84, 92- 119.
- [3]. Βλ. ενδεικτικά S. Freud, *Το Εγώ και το Αυτό* (*Das Ich und das Es*), μτφρ. Δ. Παναγιωτοπούλου, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2008, σελ. 45- 48, 65, 77- 93.
- [4]. Βλ. ενδεικτικά S. Freud, *ό.π. παρ.*, σελ. 18, 20- 24, 78- 87.
- [5]. I. Kant, *Η θρησκεία εντός των ορίων του Λόγου και μόνο* (*Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*), μτφρ. Κ. Ανδρουλιδάκη, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2007, σελ. 17, 23, 34- 36, 50- 51, 70, 89, 102- 106, 142- 147, 156- 158, 160- 161, 178, 190- 273, 298- 306, 308- 371. Η διένεξη των Σχολών (*Der Streit der Facultäten*), μτφρ. Θ. Γκιούρα, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 163- 231.
- [6]. I. Kant, *ΘΜΗ*, σελ. 26- 28, 44, 54, 57, 79, 103.
- [7]. H. Numberg, *Principes de psychanalyse*, P.U.F., Paris 1957, σελ. 135.
- [8]. D. Lagache, *La psychanalyse et la structure de la personnalité*, in *La Psychanalyse*, P.U.F., Paris 1958, σελ. 41- 43.
- [9]. S. Freud, *οπ. παρ.*, σελ. 49- 64. Πρβλ. H. Numberg, *ό.π. παρ.*, σελ. 155.
- [10]. I. Kant, *ΘΜΗ*, σελ. 59 σημείωση 72, 96- 97. Πρβλ. *Κριτική του Πρακτικού Λόγου* (*Kritik der praktischen Vernunft*), μτφρ. Κ. Ανδρουλιδάκη, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 20062, σελ. 129 κ. εξ. (στο εξής ΚΠΛ).
- [11]. J. Lacan, *Le Séminaire, Livre II. Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*, Seuil 1978, σελ. 156.
- [12]. I. Kant, *ΚΠΛ*, σελ. 182- 192. Η θρησκεία εντός των ορίων του Λόγου και μόνο..., σελ. 333- 334. η διένεξη των Σχολών, ..., σελ. 211.
- [13]. I. Kant, *ΠΚΜΜ*, σελ. 176- 180. *ΚΠΛ*, σελ. 192 κ. εξ.
- [14]. I. Kant, *ΠΚΜΜ*, σελ. 71 σημείωση 67, 75 σημείωση 73, 54 σημείωση 52.